

It is set that the presence of presupposition gives possibility to get more information from claims of комуніканта, what it was directly pronounced them. An identical set of presupposition is one of the basic requirements for establishment of successful communication.

Keywords: presupposition, theory of speech acts, pragmatics, the rules of projection of presuppositions, the efficiency of communication, communicative contacts, complex predispozicii, movleneva conduct.

УДК 811.161.2:81'367.634

О. В. Ковтун

ЕКСПЛІКАЦІЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ СПОЛУЧНИМИ КОМПЛЕКСАМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Реферат. У статті досліджено сполучні комплекси, які виконують функцію зв'язку та виражають темпоральні семантико-синтаксичні відношення у складнопідрядному реченні, визначено їхні типи за будовою, охарактеризовано види семантико-синтаксичних відношень, які вони виражають, встановлено співвіднесеність таких сполучних комплексів із типовими темпоральними сполучниками української мови, з'ясовано відмінності між різними групами засобів зв'язку предикативних частин темпоральних складнопідрядних речень.

У дослідженні проаналізовано структуру та морфологічні моделі темпоральних сполучних комплексів, виокремлено їхні структурні частини, визначено стрижневий компонент, що поєднує всі одиниці групи, описано семантичні відтінки та стилістичну забарвленість таких моделей.

Висновки, зроблені у статті, сприяють впорядкуванню складу сполучних засобів, з'ясуванню їхньої функціонально-стильової маркованості, визначенню джерел та перспектив поповнення сполучникової системи української літературної мови новими одиницями. Її узагальнення поглиблюють синтаксичну науку про систему засобів зв'язку у складному реченні. Концепція сполучних комплексів посприяла відмежуванню їх від складених сполучників. Комплексне дослідження таких одиниць розширило синтаксичний аналіз складносурядних і складнопідрядних речень, синонімії складних синтаксичних конструкцій.

Ключові слова: аналітичний сполучник, сполучний комплекс, складносурядне речення, складнопідрядне речення, просте ускладнене речення, семантико-синтаксичне відношення, темпоральні сполучники, темпоральне семантико-синтаксичне відношення.

Постановка проблеми. Незважаючи на тривалу традицію вивчення складнопідрядних темпоральних речень, сучасні вчені відзначають невирішеність проблеми статусу засобів зв'язку їх предикативних частин [8, с. 474; 4, с. 74]. Кваліфікація та спосіб наукового опису цих одиниць безпосередньо залежать від вирішення ширших питань, пов'язаних із потрактуванням характеру співвідношення предикативних частин, смислової функції підрядної частини щодо головної, класифікацією складнопідрядних речень часу. Завдання ускладнюється тим, що такі конструкції мають розгалужену семантичну структуру й велику кількість засобів зв'язку предикативних частин, які часто мають аналітичну будову, містять повнозначні слова, можуть розчленовуватися комою. Серед мовознавців немає однастайності не тільки у питаннях, що стосуються кваліфікації аналітичних засобів зв'язку, а й однослівних одиниць, які здатні пов'язувати підрядним зв'язком предикативні частини складного речення і виражати темпоральні семантико-синтаксичні відношення між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. К. Г. Городенська вважає, що часові семантико-синтаксичні відношення між частинами складнопідрядного речення реалізують переважно темпоральні сполучні слова, серед яких називає *коли, поки, допоки, доки, відколи* [4, с. 74], а одиниці *ледве, лиш, лише, лишень, тільки, щойно* кваліфікує як вторинні темпоральні сполучники простої структури [3, с. 102-103, 105, 290, 227]. Сполучними словам *коли, поки, доки, допоки* вважає й І. Я. Завальнюк [5, с. 267, 271]. У Словнику української мови в 11-ти томах зафіксовано темпоральні сполучники *коли, поки, доки, допоки*. Називають

їх сполучниками й А. П. Грищенко, І. Р. Вихованець [2, с. 324], Р.О. Христіанінова [8, с. 475]. Складені одиниці, що виконують функцію зв'язку між предикативними частинами складнопідрядного речення часу і виражають темпоральні семантико-синтаксичні відношення, вважають аналітичними сполучниками або намагаються диференціювати їх на власне аналітичні сполучники (*коли... то, як... то, поки... то, доки*) та сполучні вирази корелятивно-сполучникового походження (*в (у) той час коли, в (у) той час як тощо*) [11, с.103-114].

Відзначаючи дискусійність статусу вживаних у складнопідрядних реченнях часу аналітичних засобів зв'язку, К. Г. Городенська також відносить їх до похідних часових сполучників. На її думку, «додаткового обґрунтування потребує сполучниковий статус лише аналітичних сполучень з компонентами *як і коли*» [4, с. 74]. Аналітичні сполучні комплекси на зразок *з того часу коли, з того часу як* дослідниця вважає часовими похідними сполучниками у тому разі, коли вони не розчленовані комою і, отже, не виконують «формально-синтаксичну функцію детермінантного другорядного члена речення з часовою семантикою» [4, с. 74].

Визначення напрямів дослідження. Пропонована наукова розвідка зумовлена потребою цілісно дослідити темпоральні сполучні комплекси сучасної української мови, з'ясувати їхні відмінності від темпоральних складених сполучників, систематизувати та докладно проаналізувати сполучні комплекси підрядності, визначити чинники їх формування, простежити особливості використання темпоральних аналітичних сполучних засобів у різних функціональних стилях

Мета статті – установити структурні, семантичні та функціональні особливості темпоральних сполучних комплексів сучасної української літературної мови. Відповідно до мети поставлено такі завдання: визначити структуру сполучних комплексів темпоральності; виокреслити їхні семантичні різновиди; з'ясувати семантичне та функціональне співвідношення темпоральних сполучних комплексів і сполучників у сучасній українській літературній мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. До аналітичних сполучних комплексів, які вживаються у складнопідрядних реченнях часу, зараховуємо багатокomпонентні одиниці різної структури, здатні виражати різноманітні відтінки темпоральної семантики: *аж поки, аж доки, варто.. щоб, варто... як, від моменту коли, від (од) того часу як, в (у) той час як, в (у) той час коли, в (у) міру того як, в (у) той період коли, до тієї миті коли, до тої пори аж поки, з (із) тієї секунди коли, кожного разу як, лиш (лише, лишень)... як, після того коли, тим часом як, тієї ж миті коли, тієї ж миті як, тієї миті коли, тільки-но... як, тільки що... аж, тільки що... то, щоразу коли, як тільки... тоді* та ін.

За способом уживання названі сполучні комплекси корелюють з одиничними (*з (із) того часу як, в (у) ту хвилину коли* тощо) й парними сполучниками (*варто... щоб, не встиг... як* тощо). За структурою та способом уживання їх можна поділити на декілька груп.

1) двокомпонентні одиничні сполучні комплекси, напр.: *відтоді як, перш ніж, перш як, тоді як, лиш тільки, тільки лиш, аж поки, аж доки, як тільки;*

2) двокомпонентні парні сполучні комплекси, напр.: *варто... щоб, варто... як, щойно... як, тільки що... то, тільки що ... як, тільки що... аж, ледве... як, тільки...як, тільки-но... як;*

3) трикомпонентні одиничні сполучні комплекси, напр.: *до того як, перед тим як, після того коли, тієї миті коли, від моменту коли;*

4) трикомпонентні парні сполучні комплекси, напр.: *як тільки... то, як тільки... тоді, не встиг... як;*

5) чотирикомпонентні одиничні сполучні комплекси, напр.: *в (у) той час як, в (у) ту пору як, з (із) того моменту коли, з (із) того дня як, в міру того як, тієї ж миті коли, тієї ж миті як;*

6) п'ятикомпонентні одиничні сполучні комплекси, напр.: *до тої пори аж поки, до того часу аж поки, в (у) ту ж мить коли, в (у) ту ж мить як, з (із) того ж дня як, з того ж часу коли, тієї ж миті коли, тієї ж миті як, тієї ж хвилини коли, тієї ж хвилини як, аж до тієї миті коли, аж до того часу поки, аж до тої пори коли.*

П'ятикомпонентні сполучні комплекси трапляються нечасто, переважно в художніх і публіцистичних текстах. Унаслідок великої кількості компонентів, що беруть участь у вираженні темпоральних семантико-синтаксичних відношень, такі сполучні комплекси переважно розчленовуються комою, мають незначний ступінь цілісності.

Найбільш різноманітними щодо морфологічної належності й послідовності поєднання компонентів є двокомпонентні парні сполучні комплекси. Усі вони вказують на швидку зміну дій або станів.

Темпоральні сполучникові комплекси мають різний ступінь цілісності, абстрактності значення й, отже, наближеності до категорії власне сполучників. Найбільш наближеними до групи власне сполучників вважаємо ті сполучні комплекси, які не містять повнозначного слова. Ступінь кон'юнктивзації знижується у разі наявності таких слів і ще більше послаблюється, якщо наявні слова мають конкретне часове значення. Іменники, що мають семантику часу і є компонентами сполучних комплексів, є різними за ступенем абстрактності значення. Вони можуть позначати час загалом, його відрізок різної тривалості, Найбільш абстрактне значення серед уживаних іменників темпоральної семантики має слово **час**, що позначає «тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами і т. ін.» [1, с. 1594]. Іменники **мить, момент** позначають дуже короткий відтинок часу або й загалом певний відтинок часу, **пора** – загалом час, його відтинок, «позначений існуванням, наявністю чого-небудь», тривалий період часу [1, с. 1064]. Інші вживані у таких сполучних комплексах іменники темпоральної семантики (**день, рік, година, хвилина, період**) позначають конкретні відтинки часу, тому й сполучні комплекси з цими компонентами перебувають на периферії засобів зв'язку предикативних частин складнопідрядних речень часу.

Важливим критерієм для встановлення місця сполучного комплексу у системі засобів зв'язку складнопідрядного речення є й частотність його вживання. Близькими до ядра фонду сполучних засобів вважаємо такі одиниці, які часто вживаються у мовленні й не зазнають розчленування комою на письмі й паузою в усному мовленні. У разі препозиції підрядної частини з названими сполучними комплексами можливість їх інтонаційного розчленування в усному мовленні є мінімальною, адже ця частина належить до теми висловлювання, тому відсутність коми слід вважати нормативною, напр.: *Після того як у травні нинішнього року один із найбільших харківських храмів – Св. Івана Богослова – перейшов до УПЦ КП і стало відомо, що 22 липня Патріарх Філарет має намір приїхати в першу столицю, пристрасті стали розпалюватися* (Без цензури). *З того часу як почалося формування модерної української нації, саме українці чи, принаймні, особи з українським корінням й українськими ментальними настановами розхитували цю імперію...* (Українська правда).

Слід відзначити, що фонд сполучних комплексів темпоральної семантики активно поповнюється новими аналітичними одиницями, водночас деякі зі складених сполучних засобів предикативних частин складнопідрядного речення часу нині вийшли з ужитку.

Багатокомпонентна структура, залучення до виконання сполучної функції одиниць різної природи, зокрема повнозначних іменників темпоральної семантики, зумовлюють можливість вираження широкого спектру семантичних відтінків семантико-синтаксичних відношень часу. Ураховуючи різновиди темпоральних семантико-синтаксичних відношень, К. Г. Городенська виокремлює шість значеннєвих груп часових сполучників: 1. сполучники часової попередності (*до того як, перед тим як*); 2. сполучники часової наступності (*після того як, після того коли*); 3. сполучники одночасності дій, станів чи процесів у підрядній і головній частинах (*у той час як, в той час як, у той час коли, в той час коли, тоді як*); 4. сполучники, що вказують на початок дії або стану в головній частині (*відтоді як, з того часу як, від того часу як, од того часу як, від того часу коли, од того часу коли*); 5. сполучники, що визначають проміжок часу, упродовж якого триває дія або стан у головній частині (*протягом того часу як, відтоді як, від того часу як, од того часу як, від того часу коли, од того часу коли, з того часу як, з того часу коли*); 6. сполучники, що вказують на швидке настання дії або стану в головній частині (*тільки, тільки... як, тільки лиш, тільки-но, тільки-но... як, тільки що, тільки що... як, як тільки, ледве, ледве... як, лиш, лиш... як, лише, лише... як, лишень, лишень... як, лиш тільки, щойно, щойно... як*) [4, с. 191-192].

Семантичну диференціацію темпоральних сполучних комплексів також здійснюємо відповідно до різновидів часових семантико-синтаксичних відношень між частинами складнопідрядного речення. Традиційно виокремлюють складнопідрядні речення повної (абсолютної) й часткової одночасності [6, с. 525-526; 7, с. 349-352] та складнопідрядні речення різночасності, коли дія підрядної частини передує дії головної (речення наступності) або дія головної частини передує дії підрядної (речення передуювання) [6, с. 530-533].

Р. О. Христіанінова слідом за Р. Гузман Тирадо пропонує розрізняти власне часові і тривало-часові речення [9, с. 73]. У власне часових складнопідрядних реченнях одна з частин називає ситуацію, щодо якої встановлюється час іншої. Такі семантико-синтаксичні відношення виражаються за допомогою сполучних засобів, що не містять вказівки на часові межі. Поділ на речення одночасності й різночасності стосується саме таких структур. Темпоральні складнопідрядні повної одночасності О. Р. Христіанінова поділяє на три підгрупи: 1) речення неповторюваної повної одночасності; 2) речення повторюваної повної одночасності, «в яких ідеться про часовий зв'язок багатократно повторюваних дій або станів» [9, с. 74] і 3) речення поступової повної одночасності, які пов'язує з уживанням одного сполучного засобу *у міру того як* [9, с. 75]. Конструкції часткової одночасності дослідниця поділяє на такі підгрупи: 1) «дія головної частини здійснюється в якийсь момент часу в межах тривання дії підрядної»; 2) «на тлі тривалої дії головної частини, у якийсь її момент, відбувається дія підрядної» [9, с. 75].

Повної відповідності між уживаним сполучним засобом і різновидом темпоральних семантико-синтаксичних відношень одночасності немає. Доволі широкий спектр семантики одночасності виражають недиференційовані прості сполучники *коли, як*. Сполучні комплекси *в (у) той час як, тим часом як, в (у) той час коли, тоді як, в (у) той момент коли, в (у) той момент як, в (у) той період коли, в (у) ту пору коли, в (у) ту пору як, в (у) ту хвилину коли, в ту хвилину (як), на той час коли, на той час як, на ту пору коли, на ту пору як, тим часом як, тієї миті коли* можуть виражати повну й часткову одночасність дій і станів предикативних частин. При цьому, сполучні комплекси *в (у) той час як, тим часом як, в (у) той час коли, тоді як, на той час коли, на той час як, тим часом як* мають загальне значення одночасності дій чи станів, напр.: *У той час, коли ми з чарками пуншу в руках [...] блукали навколо багаття, гріли руки і перемовлялися, пан Арт почав розповідь про місцеві вірування щодо сьогоднішньої ночі* (М. Соколян); *...коли це не допомогло, щосили штовхнув Ситника, аж той поточився і розкарячено сів на землю, в той час як Сивоок уже біг з обійстя* (П. Загребельний); *Тож офіцерського покрою пілот у навушниках допомагає з багажем, тим часом як водій передоручає йому всіх вісьмох згідно зі списком...* (Ю. Андрухович). Натомість сполучні комплекси *в (у) той момент коли, в (у) той момент як, в (у) той період коли, в (у) ту пору коли, в (у) ту пору як, в (у) ту хвилину коли, в ту хвилину (як), на ту пору коли, на ту пору як, тієї миті коли* відображають дискретність часу з погляду людини, вказують на тривалість дії, стану підрядної частини, її короткочасність або й миттєвість, напр.: *У той період, коли Литва, попри небажання «старшого брата», відчайдушно боролася за право увійти до євроспільноти, Мішель Фуше був послом Франції в цій прибалтійській республіці* (Український тиждень); *Через рік після школи, якраз у ту пору, коли в осінньому небі закурликали журавлі, а в лісах жовтим полум'ям запалали дерева, поріг Маріїної хати переступили свати...* (Вінниччина-п'ятниця); *Ясна річ, тієї миті, коли гальмуватий приміський потяг рушив далі від згаданої маленької станції, Артур Пена це нічого такого не бачив* (Ю. Андрухович).

Сполучні комплекси, що мають у своїй структурі підсилювальну частку (*в (у) ту ж мить коли, в (у) ту ж мить як, тієї ж миті коли, тієї ж миті як, тієї ж хвилини коли, тієї ж хвилини як*), мають значення акцентованої одночасності, напр.: *І тієї ж миті, коли Антон повертався до коси, а Лі думав про плин часу, плинність суцього, як назвав би це філософ, а прибулець пішов слідом за Марфою, щоб умитися, поїсти й відпочити, за тією жінкою, що давала милість, не слугуючи й не належачи нікому, – у Старого на зап'ястях виступила кров...* (Г. Пагутяк).

Темпоральні сполучні комплекси зі значенням одночасності, що мають у своєму складі повнозначний іменник *час* і найзагальніше передають семантику одночасності, без вказівки на її тривалість (*у (в) той час як, тим часом як, в (у) той час коли, тоді як, тим часом як*), можуть виражати також зіставні і протиставні відношення, напр.: *І в той час, як на горі тонує у розкошах і в надмірностях імператорський Рим, внизу, в сухих кам'янистих підземеллях, народжувалося щось нове, всемогутнє ...* (П. Загребельний); *Сльози текли по його [Петра] обличчю, в той час як Святошине обличчя було залізне й непроникне* (В. Шевчук). Значення відмінності, контрастності одночасних подій актуалізується за допомогою лексичного наповнення предикативних частин. У тому разі, коли значення зіставлення, протиставлення є особливо виразним, можна говорити, що вся конструкція має ознаки підрядності й сурядності.

Сполучні комплекси *кожного разу коли, кожного разу як, щоразу коли, щоразу як* мають значення повторюваної повної одночасності, напр.: *Щоразу, коли приїжджаю до свого тата на Полісся, їду в райцентр на базар* (УМ); *Щоразу, як хтось із знайомих повертається зі Львова, він за справу честі вважає сказати мені, в якому чудовому місті я народилася і жила* (УМ).

Семантика поступової повної одночасності реалізується тільки за допомогою спеціалізованого сполучного комплексу *в (у) міру того як*, напр.: *В міру того, як підіймалося сонце, туман осідав нижче, стелився тільки по ярах та низинах* (М. Коцюбинський); *Долар слабшає в міру того, як фінансові ринки розуміють, що США доведеться у наступні роки позичати величезні суми за кордоном* (День).

У реченнях часової послідовності семантику наступності, крім багатозначних простих сполучників *коли, як*, виражають спеціалізовані сполучні комплекси: *після того як, після того коли, по тому як*, напр.: *Після того як у наших квартирах з'явилися телевізори, радіо перебралося на кухні* (УМ); *По тому, як умер Григорій, я знову взявся за писанину, але вже українською мовою* (Григорій Тютюнник).

Темпоральні семантико-синтаксичні відношення передування виражаються за допомогою сполучних комплексів *до того як, перед тим як, перш ніж, перш як*, напр.: *Установчі збори відбулися ще до того, як більшість мешканців заселили свої квартири* (УМ); *Отже, до того, як він [Женик] узяв одну [сотню], їх було шість!* (Є. Кононенко); *...наприкінці «Цитаделі», перед тим як почнеться завершальний епізод, той червоний командир знову прощається з життям – цього разу наступивши на міну* (Укр. тиждень); *Перш ніж говорити про якісь курортні перспективи, потрібно спершу вирішити, що робити з очисними спорудами* (УМ).

Серед складнопідрядних речень різночасності, крім конструкцій часової послідовності, Р. О. Христіанінова вирізняє також речення негайності, «в яких дія головної й підрядної частин розділені лише якоюсь миттю, іноді майже невліпною» [9, с. 77] та речення раптовості, «в яких дія однієї частини (в основному підрядної), тільки-но розпочавшись, переривається дією іншої частини (здебільшого головної) або непередбачувана дія однієї частини (головної) здійснюються відразу по закінченні дії іншої частини» [9, с. 77-78]. Для вираження темпоральних семантико-синтаксичних відношень негайності та раптовості вживається ціла низка сполучних виразів, що переважно є парними (*варто.. щоб, варто... як, ледве... як, лиш (лише, лишень)... як, лиш тільки, не встиг... як, тільки... як, тільки лиш, тільки-но... як, тільки що... аж, тільки що... то, тільки що ... як, щойно... як, як тільки, як тільки... то, як тільки... тоді*), напр.: *Тільки що став так Василь говорити, то Маруся і нестямилась, серденько в неї так і б'ється, а сама як у лихоманці, так і трусується; боїться – і сама не зна чого...* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Як тільки ви переступили поріг і подали хліб, сіль та сільничку господарям, не роздягаючись і не роззуваючись, спішіть до квартири* (О. Чорногуз).

У тривало-часових складнопідрядних реченнях фіксується тривалість реалізації дії головної частини. Вони, за Р. О. Христіаніною, поділяються на три семантичні групи: 1. речення, в яких існування дії головної частини починається з моменту, зазначеного в підрядній; 2. речення, в яких існування дії головної частини обмежується часом дії підрядної (речення обмеженої одночасності); 3. речення, в яких дія головної частини триває до початку дії підрядної (речення обмеженого передування) [10, с. 171-172].

Предикативні частини тривало-часових речень можуть поєднуватися простими сполучниками. Значення початкової часової межі може виражатися за допомогою поліфункціонального сполучника *як*, а також спеціалізованого сполучника *відколи*. Сполучники *поки, доки, допоки* можуть виражати семантико-синтаксичні відношення і обмеженої одночасності, і обмеженого передування. На відміну від простих сполучників, аналітичні сполучні комплекси у сфері тривало-часових семантико-синтаксичних відношень виявляють чіткішу спеціалізацію. Речення першої семантичної групи оформляються за допомогою спеціалізованих сполучних комплексів, що мають значення початкової часової межі: *від моменту коли, від (од) того часу як, від (од) того часу коли, відтоді як, з (із) тих пір як, з (із) тієї секунди коли, з (із) тієї секунди як, з (із) того дня коли, з (із) того дня як, з (із) того моменту коли, з (із) того моменту як, з (із) того часу коли, з (із) того часу як*. Напр.: *З тих пір, як вибухли останні кровопролитні заграви воєнного лихоліття і над фашистським рейхстагом велично замайорів прапор Перемоги, пролунала шістдесят одна*

мирна весна (Громада і закон); Але з **того часу, як** професор Адальберт Шнурре вирішив прибувати до табору рівно десять хвилин на десяту, табірній охороні доводилося квапитися... (П. Загребельний).

У реченнях обмеженої одночасності вживаються сполучні комплекси **за той час що, за той час поки, протягом того часу як**, напр.: **За той час, що** технологія "Спрут" працює в Україні, воду "перекрили" тисячам боржників (ТСН tsn.ua). **За той час, поки** Олександра Ткаченка не було на «1+1» — а це рівно десять років, із 1998-го до 2008-го — на каналі сталося чимало змін (День).

Сполучні комплекси **до того часу доки, до того часу аж доки, до того часу поки, до того часу аж поки, до того як, до тої пори аж поки, до тої пори поки** виражають семантико-синтаксичне значення обмеженого передування, напр.: **Ми розмовляли до тої пори, аж поки** Казимир... заснув (Ірина Вільде); **Після цього про** будь-які контакти Олени з сином нічого не відомо **до того часу, аж поки** останній став володарем Риму (День). У реченнях зі сполучними комплексами **до того часу аж доки, до того часу аж поки, до тої пори аж поки** акцентується тривалість дії головної частини.

Недиференційовано значення обмеженої одночасності і обмеженого передування виражають сполучні комплекси **аж поки, аж доки**, що також акцентують тривалість дії, стану головної предикативної частини, напр.: **Сиділи там, в «окруженні», аж поки** кум не вирішив прориватися до своєї Христі на пироги (Остап Вишня); **Прокидався весь спітний [Федір]** і знову хапався за жорно — так тяглося не один рік, **аж доки** не впала на землю дивовижно сніжиста зима (В. Шевчук).

На нашу думку, розчленування сполучних комплексів за допомогою розділового знака свідчить про втрату їх цілісності, розподіл компонентів між двома предикативними одиницями. Проте постановка коми перед **як, коли** часто зумовлена не свідомим прагненням виокремити, акцентувати детермінантний другорядний член речення з семантикою часу, а є наслідком шкільного навчання, коли постановка розділового знака пов'язується з певними словами-маркерами. Отже, опиняючись перед вибором варіанта письмового оформлення речення, мовець часто бере до уваги не так зміст речення, як затверджене ще з часів молодшої школи формальне правило про постановку коми перед **що, як, коли**. Водночас констатуємо значну кількість нерозчленованих сполучних комплексів із цими компонентами, що свідчить про усвідомлення їх цілісності.

Отже, сполучні комплекси, що функціонують у сфері темпоральних семантико-синтаксичних відношень, поділяємо на **сполучні комплекси власне часового значення та тривало-часового, або темпорально-квантитативного, значення**. Серед одиниць власне часового значення вирізняємо сполучні комплекси зі значенням одночасності (*в (у) той час як, тим часом як, в (у) той час коли, тоді як, в (у) той момент коли, на ту пору коли, на ту пору як, тим часом як, кожного разу коли, щоразу як, у міру того як* та ін.) й часової послідовності (*до того як, перед тим як, перш ніж, перш як, після того коли, по тому як, варто.. щоб, не встиг... як, тільки... як, тільки лиш, тільки що... то* та ін.). До сполучних комплексів тривало-часового, або темпорально-квантитативного, значення відносимо: *від моменту коли, від (од) того часу як, відтоді як, з (із) тих пір як, з (із) тієї секунди коли, за той час що, за той час поки, протягом того часу як, до того часу доки, до того часу аж поки, до того часу поки, до того як, до тої пори аж поки, до тої пори поки* та ін.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Існування цілої низки сполучних комплексів для вираження темпоральних семантико-синтаксичних відношень дозволяє говорити про можливість вираження найтонших відтінків темпорального значення.

Усю сукупність сполучних комплексів часової семантики можна розглядати як систему, окремі компоненти якої перебувають у синонімічних і антонімічних відношеннях. Сполучні комплекси цього виду можуть мати від двох до п'яти компонентів, співвідноситися з одиничними й парними сполучниками, диференційовано виражаючи власне часове чи тривало-часове значення. Таким одиницям властива вужча спеціалізація, ніж відповідним сполучникам.

Якщо у складнопідрядних реченнях із простими сполучниками встановлення різновиду темпоральних семантико-синтаксичних відношень відбувається з огляду на вищо-часові форми присудків, лексичне наповнення предикативних частин, то сполучні комплекси є основним засобом вираження темпоральної семантики певного типу. Вони виступають засобом чіткої

диференціації різновидів темпоральних семантико-синтаксичних відношень між частинами складнопідрядного речення, не тільки вказуючи на часове співвідношення, тривалість тій або станів, але й позначаючи специфічні темпоральні значення.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Городенська К. Граматичний словник української мови. Сполучники / Катерина Городенська. – К.; Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.
4. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : монографія / К. Г. Городенська. – К. : Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.
5. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : монографія / І. Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.
6. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посіб. / І. І. Слинко, Н. В. Гуїванюк, М. Ф. Кобилянська. – К., 1994. – 670 с.
7. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
8. Христіанінова Р. О. Конструктивно-синтаксичні особливості складнопідрядних темпоральних речень // Актуальні проблеми слов'янської філології: міжвуз. зб. наук. ст. / [редкол.: В. О. Соболю (відп. ред.) та ін.]. – К. : Знання України. – Вип. 9: Лінгвістика і літературознавство. – 2004. – С. 473-479.
9. Христіанінова Р. О. Семантичні особливості складнопідрядних темпоральних речень / Р. О. Христіанінова // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва]. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – Вип. XIII : лінгвістика і літературознавство. – С. 73-81.
10. Христіанінова Р. О. Тривало-часові складнопідрядні речення в сучасній українській мові / Р. О. Христіанінова // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць / за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. – Харків, 2007. – Вип. 23. – С. 170-173.
11. Ясакова Н. Ю. Граматична семантика аналітичних сполучників підрядності у структурі складного речення: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Наталя Юрїївна Ясакова. – К., 2000. – 195 с.

Анотація

Ковтун О. В. Експликація темпоральних семантико-синтаксических отношений союзними комплексами в современном украинском литературном языке.

В статье исследованы союзные комплексы, которые выполняют функцию связи и выражают темпоральные семантико-синтаксические отношения в сложноподчиненном предложении, определены их типы по строению, охарактеризованы виды семантико-синтаксических отношений, которые они выражают. Определено соотносительность таких союзных комплексов с типичными темпоральными союзами украинского языка, выяснены различия между разными группами средств связи предикативных частей темпоральных сложноподчиненных предложений.

Ключевые слова: составной союз, союзный комплекс, сложносочинённое предложение, сложноподчинённое предложение, простое усложнённое предложение, семантико-синтаксическое отношение, темпоральные союзы, темпоральное семантико-синтаксическое отношение.

Summary

Kovtun O. V. Explication of Temporal Semantic and Syntactic Relationships by Conjunctive Complexes in Modern Ukrainian Literary Language.

In the article the conjunctive complexes performing the connective function and expressing temporal semantic-syntactic relationships in complex sentences were explored. Their structural types

were determined. Types of semantic-syntactic relationships which they express were described. Correlation of such conjunctive complexes with typical temporal conjunctions of Ukrainian language was set. Difference between different groups of conjunctive means of predicative parts of temporal complex sentences was found.

Keywords: analytical conjunction, conjunctive complex, complex sentence, compound sentence, simple complicated sentence, semantic-syntactic relationships, temporal conjunctions, temporal semantic-syntactic relationships.

УДК 82 – 311.1 (73)

М. В. Кондратюк

ГРА З ІСТОРІЄЮ У РОМАНАХ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ІСТОРІЇ В. КОЖЕЛЯНКА

Реферат. Стаття присвячена аналізу стильових елементів, що складаються під впливом концепції альтернативної історії у романах В. Кожелянка. Ігрова модель аналізується як риса постмодерної естетики. Головна увага приділяється карнавальній трансформації стереотипних образів, що характеризують український історичний дискурс.

Ключові слова: альтернативна історія, постмодерна модель, пародія, гра, Кожелянко.

В одному з інтерв'ю [8] український письменник Василь Кожелянко (1954-2008) погодився із відомим висловлюванням “історія не знає умовних способів,” але додав, що для будь-якої історії потенційно існують альтернативні версії. В межах жанру “альтернативної історії” або “політичного фентезі”, В. Кожелянко пропонує читачеві участь у грі “Що було б якби?” Вже у своєму першому романі “Дефіляда в Москві” В. Кожелянко перекроює хід другої світової війни у спосіб, в результаті якого було створено українську державу на чолі з Бандерою тому, що “ввійшовши 22 червня 1941 року на територію ССРСР, Гітлер без особливих зусиль у жовтні взяв Москву” [3, с.10]. Романи В. Кожелянко виділяють ігрове ставлення до історичних фактів та карнавалізація історії, руйнування концепції історичної правди. Отож, тематично-формальні прояви цих стильових тенденцій і є предметом розгляду та літературного аналізу в даній статті.

Успіх романів саме у жанрі альтернативної історії зробили В.Кожелянко відомим письменником. Критики саме його називають першовідкривачем і популяризатором жанру “альтернативної історії” в українській літературі, хоча схожі стильові елементи присутні в творах М. і С. Дяченків, В. Шевчука, В. Єшкілева та О. Гуцуляка, М. Матіос, і О. Ірванця, Д. Шурхала. Попри те, що як жанр “альтернативна історія” – явище досить молоде в українській літературі, славетна “Енеїда” В.Котляревського має ознаки цього жанру. Деякі головні герої В. Кожелянко справді нагадують моторного парубка Енея – авантюристи, охочі до пригод, сумнівної слави, красивих жінок і міцних напоїв. Дія Кожелянкових романів у жанрі альтернативної історії перетікає під дзвін гранчаків, чарок, келихів, пляшок. Сюжетне пияцтво обумовлює текстове блазнювання над історією, маячню з елементами буфонади і циркової клоунади.

Альтернативно-історичні романи В. Кожелянко стали справжньою літературною сенсацією 2000-х років. Як пояснив сам автор: “По формі мої твори можуть набувати анекдотичного характеру. Але ж будь-який політичний анекдот відображає певні соціально-політичні реалії абсолютно серйозно. В основі завжди лежить проблема, котра гостро стоїть перед суспільством” [7, с. 4]. Такою проблемою, на думку письменника, є занадто серйозне ставлення до історії та хвороблива схильність українців фіксувати увагу на поразках і невдачах. Переписуючи поразки на перемоги, романіст вдається до поетики реваншу як антидот традиційній трагічній моделі української історії. Його художня стратегія – компенсаторна, адже художній історичний матеріал моделюється за критерієм реальних або ж уявних “чудових миттєвостей історії” з точки зору націоналізму.

Оригінальність Кожелянкової прози, зумовлені постмодерною парадигмою, привернули увагу не тільки читачів та критиків, але й професійних істориків. Їхня реакція на романи була неоднозначною – від звинувачень у знущанні над історією до схвалення і захоплення. Влучну